

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Vilniaus festivalis: šventė ir tobulumo ilgesys

2012-08-01

ŽURNALAS: Muzikos Barai

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Laima Jonušienė

DATA: 2012-08

Vilniaus festivalis: šventė ir tobulumo ilgesys

Laima Jonušienė

Septyni koncertai per aštuonias birželio dienas. Kukliai prestižinis vasaros renginys, ši kartą skirtas Europos festivalių asociacijos 60-mečiui. Asociacija tiek daug apima, kad į jos gretas jau ruošiasi ir Afrikos žemyno festivaliai. Tokia struktūra padeda bendrauti, atrasti vieniems kitus vis labiau specializuotame pasaulyje.

Jubiliejaus proga – mažoji pasaulinė premjera: fleitos virtuozas Massimo Mercelli griežė Ennio Morricone Noktiurną ir Pasakaliją (*Notturmo e Passacaglia*).

Festivalio koncertų pobūdis atspindėjo ir klausytojų įvairovę. Jo rengėjai visuomet iš anksto gana išsamiai pristato savo intencijas. Nors jokių filosofinių nuostatų nepateikia, bet palieka prasmų ieškojimo optimizmą lyg ir atsitiktinai parinktoje programoje. Net atidarymo koncerte, šiuolaikinio šokio trupės „Ailey II“ pasirodyme. Žinoma, čia toli gražu iki gyvybiškiausio Pinos Baush poreikio – *dance, dance, otherwise we are lost!* Tai buvo labiau pasiblaškytas tarp stilių, bet ne idėjų galynėjimasis su medžiaga. Sulaukę trečiosios koncerto dalies pasijutome gražioje egzotiškoje šventėje.

Šis vasaros renginys gausiai vertintas spaudoje. Buvo pavadintas ir stagnuojančiu, ir guberniškai nuolankiu. Ką gi – koks laikmetis, tokie kontekstai.

Vieną kitą „guberniškumo“ apraišką norėtusi prisiminti, nes jos kaskart vis įkyriau pakimba virš garbingiausių Vilniaus salių. Turiu galvoje nuolatinį pramogų, malonumų, linksmybių imperatyvą. Mėgaukis! Pajusk malonumą – iš visų pusių atakuoja ir nesibaigiančios reklamos, ir jų padariniai.

Sunku pamiršti svarbų įvyki operos teatre dar šiųmečio festivalio priešistorėje, aną rugpjūtį. Mūsų virtualioji ir kai kuri popierinė spauda, skelbdama apie Anne Sophie Mutter atvykimą, rašė: gražiausia smuikininkė! Po koncerto vienas portalas rodė videomedžiagą apie priėmimą A. S. Mutter ir Pitsburgo simfoninio orkestro apsilankymo Vilniuje proga – pakeliui į Europos festivalius. Svarbiausia to filmuko tema ir leitmotyvas buvo operos fojė įvairiais planais rodomi „Stiklių“ pyragaičiai, tikrai neturintys nieko bendra su Marcelio Prousto aprašytaisiais, kuriuos prisimindamas autorius šaukėsi prabėgusio laiko... Raudonskruosčių gardumynų šešėlyje prigeso ar net visai nunyko pačiai smuikininkei labiausiai rūpėjusi mintis apie muzikos klausytojus, šiuo atveju ir apie mus – kaip priimsime jos atliekamą „Šviesos žaismą“ (Lichte Spiel) – jai skirtą W. Rihmo kūrinį, beje, taikliausią ir jos pačios charakteristiką.

Tąkart susirinkusi publika išsijudino tik antroje koncerto dalyje, kai smuikininkės jau nebebuvo scenoje – po greitųjų orkestro dalių ir dar šios tokios perkusijų dozės.

Lieka tik suabejoti – ar pasaulyje dar egzistuoja sritis, į kurią nesibrautų tas visuotinis infantilumas – kuo daugiau skanėstų, būgnų ir linksmybių. Nors gal naivu ir stebėtis: vertės kriterijų suvaikėjimas nenukrito iš dangaus. Juos diktuoja ir ateityje dar labiau diktuos komercija. O už idealizmą net muziką remiantys verslininkai brangiai susimoka... Komercijai nepakenčia idealizmo ir lengvai primeta saldžius dūmų debesis jaunimui. Komerciniame „Eurovizijos“ šešėlyje liko tarptautinis B. Dvariono jaunųjų pianistų ir smuikininkų konkursas pačiose Vilniaus festivalio išvakarėse. Kas jį filmavo, komentavo spaudoje, radijo ar TV laidose? Mūsiškiai jaunieji muzikantai garbingai rungėsi su Pietų Korėjos, Japonijos, Rusijos, Danijos ir kitų šalių atstovais, pasidalijo laureatų vardus.

Kategoriškos nuostatos – linksmintis daug negalvojęs – baigia nuterorizuoti mūsų išsvajoto pasaulio televizijų labiausiai žiūrimų programų laiką. Tad kaip tokios nuostatos nesibraus į festivalius net su giliausiomis intencijomis, ištempdamos į priekį renginio pakraščius (*fringe*) stilišką. Labai paprasta buvo tas užtvaras ištrinti ir šių metų, tiesą sakant, dar tik paauglio amžiaus sulaukusiame Vilniaus festivalyje su tokiais, tegu ir beprotiškai gabiais, dalyviais kaip „The Brazz Brothers“. Pats jauniausias iš tų brolių, ypač talentingas būgnininkas, Klaipėdos džiaz festivalio aikštės publikai, jos žodžiais, „paliko neišpildytas emocijas“. Sakoma, kad aikštės linksmybių vartotojams neįtikėjo šių gerų muzikantų tempas. Padėtį turėjo gelbėti miesto meras, kol savo trimitu visus įkaitino. O mūsų dar nenuniokotos akustikos Filharmonijos salėje visi buvo patenkinti ir būgnininko taiklumu, ir brolių variniais pučiamaisiais bei jų sukeltomis afrikietišku impresijų linksmybėmis. Jei taip dar kartą – teks iš salės išnešti kėdes: įvyks dar viena savotiška „operos baliaus“ atmaina. Nors iš pasigėrėjimo apsalto ne tik publika, bet ir mūsų simfonininkai, tačiau apsvaigusiam nuo tokių malonumų kartais kyla ir eretiška mintis apie greito, beveik makdonaldiško vartojimo teminę medžiagą: prarijai, pasitenkinai, suvirškinai, o kas toliau? Taip geras koncertas tąsyk pažadino kitokio nei konvulsijos sukeliančio ritmo ilgesį. Kaip ir viso to, kas priverčia mąstyti apie gilesnę pasaulio pagavą iš šiuolaikinių ritmų begalybės.

Šiame festivalyje po Filharmonijos skliautais girdėjosi ne viena nostalgiska intonacija. Geras pažįstamas, daug metų nematytas muzikas sakėsi patikimiausią užuovėją nuo visų sočių išpūdžių randas namie, klausydamasis tobulo atlikimo įrašų; kitas atsiduso –

kada išgirs tokį pianistą kaip Grigorijus Sokolovas, beje, dar anais laikais gerokai įžeistą vilniečių abejingumo, o prieš porą metų Vilniaus festivalyje pavergusį klausytojus tobulybės ilgesio pajautimu. Tada girdėjome Bachą, Brahmsą, Shumanną... „Koncerte vizualiai buvo galima pamatyti rimtį ir susikaupimą vengiant pokšto, išdaigos, žaismo“, – rašė prof. E. Ignatonis. Jo pastabos spaudoje apie šį rečitalį dar kartą priminė, kad muzikos klausymasis – taip pat didelis ir sunkus menas.

Yra tokia nostalgijos rūšis – klasikinių formų ilgesys. Jis senokai jaučiamas ir postmoderniame kūrybos pasaulyje – literatūroje, dailėje, muzikoje. Tačiau tas tobulo poreikis vis labiau užsiglaudžia už viską niveliuojančio laiko reikalavimo: jauskite malonumą! Kaip pridurtų „Žinių“ radijas – vartydami čezančius puslapius...

Jei pasaulio festivalius matuotume pagal rusų kompozitorių ar atlikėjų prioritetus, tai ne mažiau „guberniški“ taptų ir prestižiškiausi bei juos kopijuojantys. Kiek jau vien tokių, kurie seniai nebepaleidžia Valerijaus Gergijevio. Jo įprotis diriguoti nesiskutus tarsi liudija koncertų intensyvumą: ryte Londone, dieną Keiptaune, vakare Tokijoje... Gal ir perdedu, bet nelabai. Osetija – jo šaknys, todėl ar verta rūstauti, kokiais būdais jis tų šaknų ieško.

Zalcburgo festivalis ar Vienos opera, regis, subyrės, jei ten nebus daug metų į ateitį pasirašytų sutarčių su Ana Netrebko.

Je prisiminsime Herbertą von Karajaną Vienoje, Berlyne ar tame pačiame Zalcburge, tai jis neišsivaizduojamas ir be Piotro Čaikovskio muzikos.

Dar neseniai garbės kėdėse sėdėjęs išpūdingiausių festivalių mecenatas A. Vilaras pats savo iniciatyva šių švenčių metu rengdavo seminarus ne tik „paskutiniam simfonizmo genijui“ Gustavui Mahleriui, bet ir Dmitrijui Šostakovičiui pažinti, rėmė ir jų kūrybinių atlikimą. Zalcburge matėme „Ledi Makbet iš Mcensko gubernijos“... Tepadedu šiuo metu A. Vilarui geri draugai ir buvę ištikimi gerbėjai.

Taip atsitiko, kad Vladimirą Fedosejevą pirmą kartą išgirdau diriguojant Vienos „Musikverein“ salėje Velykų festivalio uždarymo koncerte. Tokiu būdu dar naujo tūkstantmečio pradžioje teko susipažinti su Vienos simfoniniu orkestru. Tai, žinoma, ne Vienos filharmonijos orkestras, skirtumas nemažas palyginti su pastarojo idealiu tembrų grožiu, tauriai išgrynintu, vientisu skambesiu. Vienos simfoninis orkestras – gana romantiško, kiek vieniškai guberniško skambesio. Fedosejevas jam neprimetė rusiškojo dainingumo, kurį taip paklusniai buvo įgavęs Vašingtono orkestras, bent jau kai jį girdėjome su garbinguoju Mstislavu Rostropovičiumi. Matyt į jo nuostatas orkestras uoliai išsiklausydavo.

Grižtant į šių metų Vilniaus festivalį, tai būtent P. Čaikovskio simfoninis orkestras – tikras dirigento valios išsikūnijimas. Nors vis dar pakrizenama, kad maestro jo ėmėsi palikęs balalaikininkus, tačiau tie patys komentatoriai į padanges kelia šiltą ir precizišką orkestro styginių skambesį, kurio priežastis ar tik ir nebus kadaise rodytos dirigento ambicijos – pagroti liaudies instrumentais vos ne devintąją simfoniją.

Nors P. Čaikovskio kūryboje itin svarbūs mediniai pučiamieji, bet pasibaigus mūsų

festivalio koncertui pasipylė šiuolaikinės komplimentų klišės: „Kokie nerealūs styginiai!“

Įdomu, kad sodrią orkestro spalvą žaibiškai pagavo mūsų virtuozė Mūza Rubackytė, skambindama Koncertą fortepijonui. Ir šis susiklausymas pavergė nuo pirmųjų taktų. Nežiūrint šokio tokio intelektualaus galynėjimosi dėl tempų, tai buvo Čaikovskis nuo galvos iki kojų – *s golovy do piatok*, kaip kitados Cezaris Kiuji apibūdino jo simfoniją „Manfredas“. Tas apibūdinimas tiko ir pastarajam minėtos simfonijos atlikimui – rusiškumas nugalėjo europietiškas užuominas drauge su nerimo ir vilties motyvais, likimo dominante, „žemyn besileidžiančia tema“.

Lankstus Sergejaus Krylovo subtilumas niekada neatsibosta, o jo polinkis improvizuoti suteikia netikėčiausių staigmenų, kaip ir pabendravimas su kiek postmoderniai mąstančiu G. Kuprevičiumi, kuris dvylikos Paganini kapričių ėmėsi ir atsargiai, ir drąsiai, tarsi jie būtų užrašyti dar viduramžiškomis neumomis, nurodant tik pagrindinės linijos judėjimą. Įvyko lyg ir savotiškos solisto ir orkestro meninio suvokimo lenktynės ne be sąmojo pačia geriausia prasme, kur laimėjo ir romantikai, ir postmodernistai. O salė, pajutusi gal regtaimo, gal džiazą, o gal gedulingo maršo pėdsakus, šėlo iš pasitenkinimo. Rašoma, kad tai pokštas, pabaigoje virstantis drama. Nežinau. Nesikreipiau į atlikėjus.

Kalbėdami apie pamirštų vertybių atradimą Vilniaus festivaliuose, galėtume prisiminti juose skambančius mūsų prieškario kompozitorių opusus. Šiame festivalyje tai buvo J. Pakalnio Romantiškoji uvertiūra iš nesenstančio R. Wagnerio, R. Strausso konteksto. Po šio kūrinio grojęs D. Šostakovičiaus Koncertą violončelei ir orkestrui Nr. 1 Es-dur, op. 107 (1959), Miša Maiskis jaudinančiai priminė Rostropovičiaus mokyklą, net tu metų maestro pasirodymus Vilniuje, ir tai suteikė koncertui emocinę potekstę.

Tikėkimės, išgirsime ir festivaliui žadėtą Tomo Kutavičiaus kūrinį.

Dėl mūsų šiuolaikinės muzikos dejuoti gal ir nereikėtų, turint galvoje netoliną prestižinį Vilniaus festivalio kaimyną „Gaidą“, jaunuosius kompozitorius, profesoriaus kompozitoriaus Mindaugo Urbaičio (romantiko, klasicisto, minimalisto) maksimalistines nuostatas, kad kūrybos laisvė – tai vergovė pirminei idėjai! Mums labai svarbus kompozitoriaus Šarūno Nako šiuolaikiškai suprastas kūrybos palikimas, nebanalūs žvilgsniai į muzikos paskirtį – linksminti. Tai kiek primena G. Mortier iššūkius saldžioms Zalcburgo idilijoms. Baigęs kadenciją šio miesto tarptautiniame festivalyje „Šikšnosparniu“, aptarinėtu net vienuolynuose, G. Mortier buvo nusprendęs šiuolaikinius festivalius rengti senojoje Rūro pramonės zonoje. Neįstengė net jis. Rimtas požiūris į šiuolaikinę muziką – didelė problema visame pasaulyje ir anaiptol ne masinis reiškiny.

Štai į mums tik virtualiai prieinamą ansamblio „Intercontemporain“ koncertą su stebuklingai tobula gyvo garso bei įrašų kaita, prisimenu, klausytojų tebuvo susirinę tik pusė mažos asketiškai atrodančios, bet turinčios moderniausių įrangą salės Liucernos kongresų ir koncertų rūmuose. Toje pat salėje Péterio Eötvöso kūrybos prieš kurią laiką klausėsi taip pat negausi publika. Nors buvo skelbta, kad šis pasaulio

gamtos garsus epiškai apmąstantis opusas dar bus kartojamas nakties metu, ir tada atėjo ne ką daugiau klausytojų.

Naujoji ar klasikinė muzika nėra pramoga, o, pavyzdžiui, Niujorke vykstantys kamerinės muzikos koncertai ar net operos daugiataūkstantinei miniai miesto parke – taip pat ne idealiausias svajonių išikūnijimas. Toks bendravimas, netekęs tam tikram privatumui reikalingos erdvės, palieka gausybes „neišsipildžiusių emocijų“, jautriausią muzikinę mintį paverčia minios garsiniu fonu.

Prisimenu panašias pastangas Vilniaus vasaros festivalių metu Teatro arenoje Olimpiečių gatvėje. Skambėjo didžiulius jungtinius klasikos projektus įgyvendinantis Pasaulio festivalių choras. Buvo atliekamas Verdi „Requiem“. Deja... Gal kiek ir simboliška, kad populiarus nemokamas leidinys „Laisvalaikis“ (2009 m. birželio 18 d.) apie tai rašė skyrelyje... „Pramogos“. Matyt per dideli užmojai pranoko lūkesčius ir pavertė „Requiem“ pramoga.

Erdvė, kurioje skamba muzika, – ypatinga jos kvėpavimo sąlyga, neatsitiktinai erdvės pasirinkimas visada toks svarbus ir festivaliuose. Vasara suteikia daugiau galimybių, vasarą tarsi kitoks skambėjimas ir mūsų Filharmonijoje, kai plačiau atveriamos durys į pritilusį miestą. Kitoks tada ryšys ir su universiteto kiemais, ryškėja istoriniai Šv. Jonų bažnyčios sluoksniai ir gotikinę praeitį primenantis milžiniškas profilis, bylojantis, kad ji statyta dar iš „ginties pozicijų ir eschatologinio įkvėpimo“, o po gaisrų ir perstatymų aplipdyta įvairiausių stilių statiniais.

Šią vasarą atvežtoms ankstyvųjų viduramžių giesmėms Vilniaus senamiestyje, aišku, nebuvo autentiškos erdvės. Jau vėlesnių laikų mūsų bažnyčiose garso plitimas apskaičiuotas saviems ritualams, vargonų skambėjimui: sodrūs garsai tarsi papildo architektūros formas, o visa kita išnyksta. Dabar bažnyčiose koncertuojantys atlikėjai visada atidžiai tyrinėja jų erdvę.

Tad kokie tų ankstyvųjų viduramžių monodijos atgarsiai Vilniaus festivalio birželio 5-osios koncerte? Programa, kaip jau komentauta, neturėjo mums labiau įprasto „grigališkojo santūrumo, gilumo, vyriško grožio“. Įsiklausyti privertė ir pastabos apie labai ornamentuotą giesmių melodiką, svarbiais laikant tik kai kuriuos dermiškai atraminius tonus. Ir, kaip būdinga daugeliui tyrėjų-atlikėjų, ansamblio giedotojai „ritmiškai susmulkino visą kitą melodinę liniją“. Šis interpretavimo būdas paskatino atsiversti Jurgio Baltrušaičio knygą „Fantastiškieji viduramžiai“ (Vilnius, 2001), kur rašoma apie XIII amžiuje įvykusį tikrą ornamentu renesansą. Aišku, jis negalėjo apeiti ir giesmių, nes apie ornamentus sprendžiama iš kulto pastatų. Tai savaime nusako ir dabartinį giedojimo pobūdį. Tuomet ne taip svarbu, ar pati ansamblio vadovė čia dalyvavo, ar buvo ta pati sudėtis, kurios tikėtasi.

Savotiška paslaptinumo aura sklendo virš Dmitrijaus Šostakovičiaus siuitos pagal Michelangelo Buonarroti žodžius. Vieniems tai spąstai, į kuriuos, išnarsčius po kaulėlių, dar reikia įpūsti dvasingumo, kiti žavisi ciklo vientisumu ir ryškėjančiu Dievo valios motyvu.

Septyni Almo Švilpos persikūnijimai birželio septintąją tarp visų šio ciklo tikrų ir tariamų neaiškumų liudijo kamerinio dainavimo įtaigą, kurios stoka kartais būna ir paties ryškiausio baritono bruožas. Artisto atliktas ciklas įtikino net nepaisant to, kad blogai girdėjosi ypač svarbus argumentas – tekstas. Lygiavertis partneris čia buvo fortepijonas, Audronė Juozauskaitė ryškino dramatiškus akcentus. Matyt, tai irgi viena iš Šostakovičiaus mįslių, nes ties tais akcentais dažnai pakimba klausimų.

Ta proga prisiminiau Matthiasą Goerne'ę, taip pat ypatingos artistinės šilumos bosą-baritoną, gilų žemutiniuose tonuose, minkštą aukštuose registruose. Teko girdėti jo atliekamą G. Mahlerio „Stebuklingą berniuko ragą“, „Keliaujančio pameistro dainas“ Liucernos festivalyje. Grįžusi iš A. Švilpos rečitalio internete dar susiieškojau M. Goerne'ę. Įdomus sutapimas – jis beveik tuo pat metu „Carnegie Hall“ dainuodamas Šostakovičiaus siuitą pagal Michelangelo žodžius taip pat svarbų vaidmenį, kaip rašoma, skyrė pianistui. Ir pastebima, kad šis atlikimas ypač raiškiai, beveik rečitatyvu tariant tekstą rusų kalba, sudarė vientisą emocinį lauką iš giliausių išgyvenimų – nuo meilės ir džiaugsmo iki liūdesio, išsiskyrimo ir mirties.

Savotiška dramatinė antrosios rečitalio dalies įtampa buvo Olando monologo laukimas. Ir jis absoliučiai pasiteisino. Solisto persikūnijimas į Wagnerio esmes buvo tarsi pažadas ir ateinantiems kompozitoriaus metams. Drauge su operų ir net baletų spektakliais vėl turėsime progos patekti į Tristano akordo magiją, galbūt (anot U. Treichelio) įsivaizduodami jį kaip taurų raudoną vyną, kuris įvairiuose muzikos kūrinuose brandinamas lyg ažuolo statinėse. Tristano akordas, sako to paties pavadinimo knygos autorius, brandinamas jau Guillaume de Machaut bei Gesualdo da Venosos kūryboje, o Guillaume atveju brandinimo laikas siekia daugiau nei pusę tūkstantmečio. Tiek nė vienas vynas neišlaikytų nepavirtęs actu. Tristano akordas, regis, išsilaikė...